

DOI: <https://doi.org/10.36719/2706-6185/47/80-85>

Ülviyyə İbrahimova
Bakı Dövlət Universiteti
doktorant

<https://orcid.org/0009-0009-8044-646X>
ulviyya.ibrahimova.rahman@gmail.com

Mövlud Süleymanlının “Köç” romanında dialektizmlər

Xülasə

Yazıçı və şairlər öz əsərlərində milli adət-ənənə, xalqın həyat tərzini və yaşayışına aid fikirləri daha aydın əks etdirmək üçün bəzən ümumişlək olmayan sözlərdən istifadə edirlər. Dilin tarixi qatlarında işlək olan və ədəbi dildə sabitləşməsə də, məhəlli xarakter daşıyan belə sözlər bədii əsərlərin üslubuna zənginlik qatır. Xalq dili məhəlli leksikada elə sözləri saxlayır ki, onlar çox canlı və həyat üçün əhəmiyyətliyəldir. Bəzi dialekt sözlərinə isə bəzən bədii əsərlərdə obrazların xarakterini açmaq, bəzən də baş verən hadisəni, hadisənin baş verdiyi məkanı doğru təsvir edə bilmək üçün ehtiyac duyulur. Beləliklə, dialektizm bədii dilə keçir.

Xalq yazıçısı, Azərbaycan ədəbiyyatına müxtəlif hekayələr, povest və romanları ilə töhfə verən Mövlud Süleymanlı ədəbi dilinin zənginliyinə görə seçilən ədiblərimizdənədir. Yazarın dili müxtəlif söz qrupları ilə zəngindir. Mövlud Süleymanlının “Köç” romanında xalq yaddaşının nümunələri olan dialektizmlər ustalıqla istifadə edilib. Məqalədə həmin əsərdə müəllifin istifadə etdiyi dialektizmlər tədqiqata cəlb edilib, onların bədii əsərin dilinə qatdığı çalarlar izah olunub.

Açar sözlər: *Mövlud Süleymanlı, köç, dialektizm, dialekt, şivə, ədəbi dil*

Ulviyyə İbrahimova
Baku State University
PhD student

<https://orcid.org/0009-0009-8044-646X>
ulviyya.ibrahimova.rahman@gmail.com

Dialectisms in Movlud Suleymanli's Novel “Migration”

Abstract

Writers and poets sometimes use non-common words in their works of art to more clearly reflect ideas related to national customs, lifestyles and livelihoods of the people. Although such words, which are functional in the historical layers of the language and are not stabilized in the literary language, but have a local character, add richness to the style of literary works. The folk language retains words in the local lexicon that are very lively and important for life. Some dialect words are sometimes needed to reveal the character of characters in literary works, and sometimes to correctly describe the event or place where the event occurred. Thus, dialectisms pass into the literary language.

Honored artist, who contributed to Azerbaijani literature with various stories, narratives and novels, Movlud Suleymanli is one of our writers distinguished for the richness of his literary language. The writer's language is rich in various word groups. Dialectisms, which are examples of folk memory, were skillfully used in Movlud Suleymanli's novel "Migration". The dialectisms used by the author in the work mentioned in the article were included in the study, and the nuances they add to the work of art were explained.

Keywords: *Movlud Suleymanli, migration, dialectism, dialect, accent literary language*

Giriş

Azərbaycan dili lüğət tərkibinin zənginliyi və al-əlvanlığı ilə seçilən bir dildir. Hər bir dilin mövcudluğu və inkişafı dilin təzahür formaları olan ədəbi dil, dialekt və şivələr, eyni zamanda, xalq danışığı dili ilə birbaşa bağlıdır.

Ümumxalq danışığı dilinin lüğət tərkibi isə ədəbi dilin alt qatını, bazasını təşkil edən əsas qaynaqlardan biridir. Bu zəngin xəzinənin böyük bir hissəsini zaman-zaman ədəbi dilin lüğət tərkibinə də keçən dialektizmlər təşkil edir. “Ədəbi dil şivələrdə işlənən lazımlı, həyatı əhəmiyyəti olan sözləri seçib öz lüğət tərkibinə daxil edir və onu zənginləşdirir” (Cəfərov, 2007, s. 71).

Dilin tarixi inkişaf prosesi ərzində keçirdiyi deformasiyalar, sözlərdəki səs dəyişmələri, leksik bazanın genişlənilib daralması, müəyyən sözlərin işlənmə məqam və situasiyaları müasir dillərdə dialekt sözləri və xalq danışığı dili əsasında müəyyən edilir. Belə sözlər bədii dilə xalqın yaddaşını gözəl bilən şair və yazıçılar tərəfindən gətirilir. Mövlud Süleymanlı da məhz belə yazıçılarımızdan biridir. Onun qələmə aldığı “Köç” əsəri Azərbaycan dilinin zənginliyini mükəmməl şəkildə əks etdirən yazılı ədəbiyyat nümunəsidir.

“Məhdud bir ərazidə yaşayan əhalinin canlı danışığı malı olan dialektizmlər yazılı ədəbiyyata bədii yaradıcılıq vasitəsilə keçir və burada üslubi vəzifə daşıyır” (Əfəndiyeva, 2011, s. 206). “Dialekt sözlər bədii əsərlərdə yerli xüsusiyyət koloritini daha qabarıq vermək, surətlərin fərdi dil xüsusiyyətlərini nümayiş etdirmək məqsədilə sənətkarın bilərəkdən istifadə etdiyi müəyyən əraziyə məxsus dil vahidləridir” (Əkbərov, 2016, s. 181). Bədii dilə gətirilən belə dialektizmlər keçmişin ən qədim və bənzərsiz əlamətlərini özündə qoruyub saxlayan dil faktlarıdır. “Realist nəsrin dil anlayışında bu (dialektizm – **red.**) yazıçının xalq dilində həssas münasibətini, dil bilgisinin genişliyini göstərən əlamət sayılır. Belə sözlər uğurlu şəkildə yazı dilində, xüsusilə nəsr dilində işləndikdə tez bir zamanda ədəbi dildə vətəndaşlıq hüququ qazanır” (Əliyev, 2008, s. 237). Müasir dillərin tədqiqi, eyni zamanda, şair və yazarların ədəbi dili öyrənilərkən dialektizmlərin tədqiqata cəlb olunması da mühüm hesab edilir.

“Məhdud ərazidə yaşayan insanların məişətində elə əşyalar olur ki, ümumxalq dilində onların adlarının qarşılığı olmur. Həmin məhdud ərazidən bəhs edən elmi və ya bədii əsərdə bu cür əşya və hadisələrin təsvirinə də yer vermək lazım gəlir” (Mustafayeva, 2010, s. 109). Belə dialekt sözləri etnoqrafik dialektizmlər adlanır. “Tarixi keçmişin təsvirində yazıçının sözdən istifadə ustalığı, arxaik və məhəlli sözləri, etnoqrafik dialektizmləri romanın dilində işlətmə bacarığı da xüsusi nəzərə çarpır” (Kazımov, 2009, s. 191). Xalqımızın dialekt xəzinəsindən seçilmiş nümunələri məharətlə öz ədəbi dilində istifadə edən Mövlud Süleymanlı yaradıcılığında da **gəz**, **xalxal**, **teləmək** kimi sözləri etnoqrafik dialektizm nümunələri hesab etmək olar.

“Bədii əsərin dilində işlənmiş dialektizmlərin oxucu üçün anlaşılıqlı olması yazıçının sənətkarlığından çox asılıdır” (Əzizov, 2005, s. 8). “Bədii əsərlərdə işlənən dialektizmlərdən müəyyən ölçü daxilində istifadə etmək lazımdır” (Ağakışiyeva, 2021, s. 283). Mövlud Süleymanlının “Köç” əsərində işlənən hər bir dialekt söz sanki məxsusi olaraq seçilib, məhz həmin situasiya üçün yerində istifadə edilib. “Dialektizmlər leksik-semantik və üslubi funksiyasında fəallığı ilə diqqət çəkir, onlar digər nitq layları ilə çulğaşaraq fəal leksik-üslubi kateqoriya vəziyyətinə keçir” (Həsənova, 2022, s. 6). Müəllifin ədəbi dilində işlənən dialektizm nümunələrini semantik çalarlarına görə üç əsas qrupa bölmək mümkündür: 1) Əlamət bildirən dialektizmlər; 2) Ad – əşya, məkan, varlıq və s. bildirən dialektizmlər; 3) Hərəkət bildirən dialektizmlər (bax: İbrahimova, 2023).

Tədqiqat

1. Əlamət bildirən dialektizmlər

Arıqanaq. Bu sözə yalnız Mövlud Süleymanlı yaradıcılığında rast gəlmək mümkündür: *Balaca, arıqanaq üzü göyə çalır* (Süleymanlı, 2004, s. 22). “Arıq, ordları batmış, cansız” deməkdir. Ehtimal ki, Qərb şivələri qrupuna aid olan “arıqanaq” sözü Kübra Quliyevanın “Bədii ədəbiyyatda dialektizmlər” adlı lüğətində elə Mövlud Süleymanlı yaradıcılığına xas dialektizm nümunəsi kimi təqdim edilmişdir.

Boşarqı. Bu söz Qərbi Azərbaycanın Amasiya rayonu ərazisinə, Ağbaba şivəsinə aiddir. *Boşarqı bağladığı ağ kəlağayısından açıq yaxası görünürdü* (Süleymanlı, 2004, s. 19). “Boşarqı” dayanıqsız, hər hansı bir şeyin boş bağlanması (Bayramov, Bayramova, 2014, s. 46) deməkdir.

İfçin. *Kəhər atlar ifçin çullandı, oğlanlar qıpçaq geyindilər, ovçular oxlandı, kəməndçilər örkələndi* (Süleymanlı, 2004, s.61). “İfçin” Zaqatala şivəsində möhkəm və yaxşı mənasını bildirir.

İmirçə. *Bəkil bir neçə ilin içində içi qaynaya-qaynaya böyüyüb imirçə igid oldu* (Süleymanlı, 2004, s. 41). “İmirçə” sözünə Azərbaycan dili lüğətlərində rast gəlinmir. Ehtimal ki bu söz yazarın ya Qərb şivələrində eşitdiyi, ya da özünün yaratdığı sözlərdən biridir. Sözün kökündə dayanan “imir” adı isə Azərbaycan dilinin izahlı lüğətində “şah arı” kimi verilib (Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti, 2007, IV cild, s. 538). Təsədüfi deyil ki, yazar “imir” sözündən roman boyunca onomastik vahid – şəxs adı kimi istifadə etmişdir.

Genəşik. *Qarakəllələrin genişik yeri olmuşdu* (Süleymanlı, 2004, s.78). Bu dialektizm nümunəsinə lüğətlərdə rast gəlinmir. Lakin Tovuz şivəsində məsləhətli anlamında [geɣəʃix'li] sözünün işlək olduğu məlumdur. Yazarın istifadə etdiyi sözün qısa şəkli də eyni məna bildirir.

Koruş. “Koruş” sözü Bolnisi, Qazax və Tərtər şivələrində “küt, kəsməyən” anlamlarını daşıyır: *Hələ qabaqda koruş qılınclara, pas atan oxlara, kişnəyən atlara baxıb fikrə getmək varıdı* (Süleymanlı, 2004, s. 63).

Ad – əşya, məkan, varlıq və s. bildirən dialektizmlər

Arxac. “Arxac” və ya “arxaj” Başkeçid və Borçalı şivələrində ilin isti fəsillərində sürü və naxırların açıq havada yaratdığı müəyyən yerdir. *Bu dolama cığırları, bu göycə dağları, bərələri, arxac yerlərini harda görmüşdü, anlaya bilmirdi... İlxırlarınız hürkəcək hələ, sürüləriniz arxacdan qopacaq, itləriniz hələ təzə yurda hürəcək* (Süleymanlı, 2004, s. 73).

Bələn. “Bələn” sözünün Azərbaycan dili dialektlərində üç mənası vardır: 1) Gəncə, Qarakilsə, Qazax, Şəmkir və Tovuz şivələrində dağ aşırımı; 2) Qazaxda pusqu yeri; 3) Borçalı və Cəbrayıl da hündür yer və təpə. *Bələndən bir dəstə atlı çıxdı* (Süleymanlı, 2004, s. 176).

Çapoolçu. *Köçümüzə çapoolçu gəldi. Çapdılar, taladılar...* (Süleymanlı, 2004, s. 57) [Çapo:ulçu] Laçın şivəsində qarətçi, çapqınçı anlamını daşıyır.

Çeyillik. “Çeyillik” sözü lüğətlərdə çoxlu çeyil bitən yer kimi izah edilir. Çeyil isə bataqlıqlarda bitən bir ot növüdür. Bəzi dialektlərdə bataqlıq ərazi də çeyil adlandırılır. *Göy ağzılı itləri yiyəsizləyib çeyillik kimi çürüməyə başladı* (Süleymanlı, 2004, s. 154). Bu nümunədə də itlərin çeyillik kimi çürüməsi bir zamanlar canlı olan ərazinin çürüyüb bataqlıqlaşması ilə bənzərlik təşkil edir.

Çəhlim. *Qurdlar arxaclarına çəhlim saldı* (Süleymanlı, 2004, s.154). “Çəhlim” sözü Qərb qrupu şivələrində yol, cığır, iz və ləpir anlamlarını ifadə edir.

Çumbuz. Başkeçid, Borçalı, Qazax və Şəmkir şivələrinə xas sözdür. *Damların üstünə döşənmiş çumbuzlar göyərrib yamyaşıl olmuşdu* (Süleymanlı, 2004, s. 20). “Çumbuz” və ya “çumpuz” çim, kökləri bir-birinə qarışmış ot bitkiləridir.

Gap-gələcə. Bu sözə Mövlud Süleymanlı ədəbi dilində rast gəlmək mümkündür. Onun hekayələrinin leksikasında da “gap-gələcə” sözü ilə bir neçə dəfə qarşılaşırıq. *Qarılar, arvadlar pıçıldşa-pıçıldşa gəlini alaçığa apardılar, qızları alaçıqdan çıxartdılar, kişilər gap-gələcə eliyə eliyə daşların başında oturmuşdular* (Süleymanlı, 2004, s.74). Lüğətlərdə belə bir sözün izahına rast gəlinmir. Lakin mürəkkəb sözün birinci hissəsinin Qarabağ şivələrində söhbət anlamını daşdığını görmək mümkündür. “Gap-gələcə” də “oradan-buradan söhbət etmək” kimi anlaşıla bilər.

Gəz. *Qamış kəsib, qamışa doldurub ağzını müşəmbələdi, mumladı, gətirib dirəyin gəzinə qoydu* (Süleymanlı, 2004, s. 161). “Gəz” sözü də dialektlərdə işlək sözlərdən biridir. Bir neçə mənası var. Ağacdən çəpərlərin tapdanmış, iz düşmüş yeri, aşırım və hanada oxların yan ağaclarına keçdiyi yeri bildirir. Dirəyin gəzi də, ehtimal ki, dirəkdə nəsə dayamaq üçün əzilmiş və ya oyulmuş yeri bildirir.

Gözək. Ağdaş şivəsində iynə mənasını bildiren “gözək” sözü Cəbrayıl, Qax, Salyan və Yevlax şivələrində çuvalın ağzında olan ilmək, çuvalın ağzını bürzmək üçün istifadə edilən ip anlamını daşıyır. *Köçdən yüklər boşaldı, farmaşların gözəyi açıldı* (Süleymanlı, 2004, s. 70).

Xalxal. Qərb şivələrinin çoxunda “xalxal” sözü açıq hava şəraitində mal-qara saxlamaq üçün ətrafı hasarlanmış yeri bildirir. *İki təpənin arsına çıxdılar. Köhnə yurd yerləri vardı, daş xalxallar*

vardı (Süleymanlı, 2004, s. 70). Burada da köhnə yurd yerlərinin yanında heyvan saxlamaq üçün ətrafı daşlarla əhatələnmiş ərazi anlamında işlənib.

Kalafalıq. *O görünən dağın dibində saraylar tikilib, indi kalafalıqları qalıb* (Süleymanlı, 2004, s.63). Şivələrdə “kalafa” sözünün quyu, ev və ya tövlə tikmək məqsədilə qazılmış yer, çuxur ərazi kimi mənaları olsa da, bu nümunədə Bakı və Böyük Qarakilsə şivələrindəki kimi xaraba, uçub dağılmış yer anlamalarını bildirir.

Kalça. “Kalça” şivələrimizdə camışın bir yaşa qədər olan erkək balası mənasını bildirir. *Bu kalçanın səsinə bax, aaz, – dedi, güldü...* (Süleymanlı, 2004, s. 162) Nümunədə isə uşağın cır səsi ev heyvanının balasının səsinə bənzədilir.

Kərən. Qərb qrupu şivələrində “kərən” evin üstünə sır iləqoyulan tir anlamını bildirir. *Bəkil gözlərini kərənə zilləmişdi* (Süleymanlı, 2004, s. 169).

Qarğın. Qərbi Azərbaycanın Ağbaba şivəsində “qarğın” sözü qar suyunun yığıldığı yerdir. *Bir gün buludlar qarın-qarına dəydi, göylərin gözü yumuldu, çatı yoğunluğunda yağış yağdı, sel qopdu, qarğın oynadı, dərələr düz oldu, düzənlər dərə oldu, ilxı bağrı çatdadan, it ürəyi dağıdan, sürüləri bölük-bölük, naxırları pərən-pərən eliyən rüzgar əsdi* (Süleymanlı, 2004, s. 53).

Qomarğa. Gədəbəy və Qazax şivələrində “qomarğa” mühasirə mənasında işlənir. *O biri atlıların qomarğasına düşmüş yoldaşını səslədi* (Süleymanlı, 2004, s. 75).

Öpkə. “Öpkə” dialektlərdə ağciyər orqanı və ya ağciyər xəstəliyini bildirir. *Uzun-uzadı yollara alxmış sürüləri yatmaqdan xəpənəg olub “öpkə” ağrısı tapmışdı* (Süleymanlı, 2004, s.100). Nümunədə də öpkə ağrısı dedikdə ağciyər ağrısı nəzərdə tutulur.

Örənə. “Örənə” sözü Şəki və Zaqatala şivələrində xaraba, viranə qalmış ərazi mənalarını bildirir. *Bura mal-qoyunun örənəsi idi* (Süleymanlı, 2004, s. 22); *Sürülər, naxırlar da çöllərdən, örənələrdən yığılıb axşamla bir yerdə kəndə töküldü* (Süleymanlı, 2004, s. 171). Qazax şivəsində isə otu biçilmiş otlaq anlamına gələn bu söz, fikrimizcə, Mövlud Süleymanlı ədəbi dilində məhz bu mənada işlənmişdir.

Öynə. *Öynədə otuz yumurta yeyərdi, bir sərnici atlama içərdi* (Süleymanlı, 2004, s. 28). Bu nümunədə iki dialektizm işlənmişdir. *Yeddi öynə yanımda qalacaqsan* (Süleymanlı, 2004, s. 115). Zəngilan, Beyləqan, Borçalı, Cəbrayıl, Göyçay, Hamamlı, Qazax, Şərur şivələrində dəfə, kərə mənalarına gələn “öynə” sözü Borçalı, Gədəbəy, Gəncə, Qazax, Lənkəran, Oğuz, Salyan, Tovuz, Ucar, Zərdab şivələrində günorta yeməyi anlamını bildirir (bax: Azərbaycan dilinin dialektoloji lüğəti, 2007, s. 390). Kəlbəcər, Qazax, Qəbələ şivələrində “atlama”, Gədəbəy və Şəki şivələrində isə “atılama” su ilə qatığın qarışığından hazırlanmış sərinlədici içkidir.

Patava. Zaqatala şivəsində iş əlcəyi, Salyan şivəsində isə uzunboğaz çəkmə anlamını bildirən bu sözün Mövlud Süleymanlı dilində hansı mənada işləndiyini demək çətindir: *Uğur qamçını patavasına çəkdi* (Süleymanlı, 2004, s. 138). Nümunədən aydın olur ki, “patava” sözü geyimin bir parçasıdır. Hər iki mənə situasiyaya uyğun görünür.

Suç. Dilimizin qədim sözlərindən olan “suç” sözü Cəbrayıl, Çənbərək, Gədəbəy, Qax, Tovuz, Zaqatala şivələrində “təqsir, günah” mənalarını bildirir: *Ey yeri-göyü yaradan, günahkar bəndənəm, uluların ulusu, sən böyüksən, yer üzünün suçu böyüyür, keç günahlarımızdan, şeytan şərinnən, bəy əmlinnən qoru bizi*.

Şax. *Oğlan evi oğlan şaxı bəzədi, qız evi qız şaxı bəzədi* (Süleymanlı, 2004, s.61). Borçalı, Daşkəsən və Tərtər şivələrində “şax” toy mərasimləri zamanı təzəbəy və ya gəlin üçün yaxın dostları tərəfindən hədiyyə olaraq gətirilən, üzəri şirniyyat və meyvələrlə bəzədilmiş budaq parçasıdır. Bu adət günümüzdə də bölgələrimizdə qorunub saxlanılır.

Tənə. Bu söz Şəmkir və Şuşa şivələrində qulağın yumşq hissəsi və ya sırğa anlamlarında işlənir. *İzn ver, düşək, qoxuçıçəyi yığaq, Dədə. Qulağımızın tənəsi qoxulanmır* (Süleymanlı, 2004, s.51).

Uruf. *Uruf yolu darmadağın, ağ Bəyim!* (Süleymanlı, 2004, s.171) Bu sözün bir neçə mənası var. Nümunəyə uyğun olanı Xanlar şivəsində işlənən hörmət, təmtəraq anlamıdır. Romanda Qanıq nəslilə Qarakəllə nəslilə arasında qan davası var. Lakin buna baxmayaraq, Qanıq qızlarını Qarakəllə ocağına çəkib gəlin gətirən qərribə bir qüvvə var. Sanki “bir-birinizdən qız alıb verin, qan davası bitsin” deyən bir səs ucalır. Qanıq qızlarına Qarakəllə oğulları buta verilir. Lakin Qanıq nəslilə sevnələri ayırmaq üçün hər şey edir və nəticədə Qanıq qızlarının adı eldə-obada dilə-dişə düşür.

Nümunədə də Bəyimin anası Qızbəsin dilindən nalə eşidirik. Keçmişin yaddaşına vəqif olan Bəyimin sevdidi Bəkilin kiçik qardaşı İmir öncədən gördüyü bir hadisəni, sevənlərin birlikdə olduğu anı özü də bilmədən kənd uşaqları ilə oyun oynayarkən dilinə gətirir. Beləcə, Bəkil və Bəyimin sevdası Qanıq uşaqlarının dilinə düşür. Qızının gələcəyindən narahat olan, yeni bir qan davasının cücərib boy atmasından qorxan ana hörmət, ehtiram yolunun artıq qapandığını kədərli şəkildə dilə gətirir.

2. Hərəkət bildirən dialektizmlər

Bükdərilmək. Yer üzü həmin alabəzək rəngə qarışa-qarışa, **bükdərilə-bükdərilə** fırlanmağa başladı (Süleymanlı, 2004, s.168). “Bükdərilmək” iqiqat bükülmək, bükülmüş bir şeyi yenidən bükmək anlamını ifadə edir (Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti, I cild, 2007, s. 369).

Cənsimək. “Cənsimək” feili Qazax şivəsində itlərin astdan hüzməsinib bildirir. *Qurtan ağanın adamları içindən-içindən uğuldayırdı, atları finxırıb ağır ayaqlarını yerə döyürdülər, itləri cənsiyə-cənsiyə özlərini alaçıqlara vururdular* (Süleymanlı, 2004, s. 142). Bu nümunədə isə yazar söz təkrarı ilə mənanı qüvvətləndirmişdir.

Çığnamaq. Qərb və Şimal-Qərb şivələrində “çığnamaq” ayaqlamaq, tapdalamaq mənalərini ifadə edir. *Kinindən boğulan Ağ dəvə bu doğma üzünü tanıya bilmədi, Apanı ayaqları altına alıb çığnadı* (Süleymanlı, 2004, s.77).

Çöysümək. Yalnız Bəkilin sürüsü hürkən ilxılları, perikən quşların, çaşan adamların arasında yer üzünün ən böyük dincliyi kimi *Axçalının döşünə sərələnib, çöysüyüb otlayırdı* (Süleymanlı, 2004, s.26). Qərbi Azərbaycanın Çəbərek şivəsinə aid olan [çöysüməx] sözü daraşmaq anlamını bildirir (Azərbaycan dilinin dialektoloji lüğəti, 2007, s. 107).

Oxranmaq. [Oxramax] Ağdam, Ağdərə, Başkeçid, Borçalı, Gədəbəy, Qazax şivələrində atın astadan kişnəməsi deməkdir. Cəbrayıl və Çənbərek şivələrində isə ağlamaq anlamını daşıyır. *Kəhər at... Sonra içindən-içindən oxrandı* (Süleymanlı, 2004, s. 44). Yazar bu nümunədə atın kişnəməsini ağlamaq, səssiz nalə çəkməyə bənzətməmişdir.

Senmək. [Senməx] Tərtər, [Senmax] Balakən şivələrində sakitləşmək, yavaşlamaqdır. *Bəkilin səsi senmişdi, amma yeri-göyü uğultu bürümüşdü* (Süleymanlı, 2004, s. 48).

Sinirmək. “Sinirmək” feili dialektlərdə həzm etmək, dözmək, qəbul etmək anlamlarında işlənir. *Yamacları sinirə-sinirə, kövşəyə-kövşəyə yatışdılar* (Süleymanlı, 2004, s.104). Nümunədə axşam çağı qoyunların düzdən-düzənlikdən obaya qayıtması təsvir edilərkən bu söz işlənmişdir.

Teləmək. *Axşam yetim quzuları doğar qoyunlara teliyəcəm* (Süleymanlı, 2004, s.107). “Teləmək” feili Kəlbəcər şivəsində isinişdirmək, alışdırmaq mənalərini bildirir. Belə ki, heyvanın yeni doğulmuş balası öldükdə anası ölmüş başqa bir balanı ona alışdırmaq üçün “teləmək” feilindən istifadə edilir. Bunu hər çoban edə bilmir. Xüsusi istedad tələb edən bu prosesi həyata keçirən şəxsə də teləçi deyilir.

Nəticə

Yekun olaraq qeyd edə bilərik ki, Mövlud Süleymanlı “Köç” romanında Azərbaycan dilinin zəngin xəzinəsindən seçdiyi dialektizmləri həm obrazların dilində, həm də müəllif təhkiyəsində məharətlə istifadə etmişdir. M.Süleymanlı daha çox Qərb şivələrində işlək olan sözləri öz ədəbi dilinə gətirmişdir. “Köç” 165 səhifəlik romandır. Hətta onu bir xalqın dastanı da adlandırmaq bilərik. Lakin bu 165 səhifədə cəmi 38 dialekt sözü oxucunu yormadan, uyğun məqam və situasiyalarda işlənib. Romanda işlənən dialektizmləri ifadə etdiyi məna çalarlarına görə üç cür qruplaşdırmaq mümkündür: 1. Əlamət bildirən; 2. Əşya, məkan, varlıq və s. ifadə edən; 3. Hərəkət bildirən dialektizmlər. Bu nümunələrdən altısı birinci, iyirmi beşi ikinci, yeddisi isə üçüncü qrupa aiddir.

Ədəbiyyat

1. Ağakışiyeva, G. (2021). Azərbaycan dilçiliyi və ədəbiyyatşünaslığında dialektizmlərin tədqiqi məsələləri. *Filologiya və Sənətşünaslıq*, (2), 281–290.
2. Azərbaycan dilinin dialektoloji lüğəti. (2007). Şərq-Qərb.
3. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti: I cild. (2007). Şərq-Qərb.
4. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti: IV cild. (2007). Şərq-Qərb.

5. Azərbaycan ədəbi dili tarixi. (2007). Şərq-Qərb.
6. Bayramov, A., & Bayramova, A. (2014). *Ağbaba şivəsi sözlüyü*. AM965.
7. Cəfərov, S. (2007). *Müasir Azərbaycan dili. II hissə: Leksika*. Şərq-Qərb.
8. Əfəndiyeva, T. (2011). *Azərbaycan dilinin leksik üslubiyyəti*. Elm və Təhsil.
9. Əkbərov, Ə. (2016). *Müasir Azərbaycan dilinin üslubiyyəti*. ADPU.
10. Əliyev, R. (2008). *Ədəbiyyat nəzəriyyəsi*. Mütərcim.
11. Əzizov, E. (2005). Dialektizm anlayışı və bəzi dialektizmlər haqqında. *Bakı Universitetinin xəbərləri. Humanitar elmlər seriyası*, (2), 5–10.
12. Həsənova, K. (2022). *Layla və oxşamaların dili* (Fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın avtoreferatı). Sumqayıt Dövlət Universiteti.
13. İbrahimova, Ü. (2023). Mövlud Süleymanlının hekayələrində dialektizmlər. *Elmi İş*, 17(9), 28–32. <https://doi.org/10.36719/2663-4619/94/28-32>
14. Kazımov, Q. (2009). *Seçilmiş əsərləri* (4-cü cild). Nurlan.
15. Mustafayeva, Q. (2010). *Azərbaycan dilinin üslubiyyəti*. Elm.
16. Süleymanlı, M. (2004). *Üç roman: Köç, Ceviz qurdu, Səs*. Azərbaycan nəşriyyatı.

Daxil oldu: 03.01.2025

Qəbul edildi: 08.04.2025